

Четвърта книга

Щастието на отделния гражданин и на целия град и отстраняването на богатството и бедността

/419a/ Адимант подхвана мисълта на брат си и рече:

- Как обаче, Сократе, ще се защитиш, ако някой ти каже, че не особено щастливи правиш тези хора, при това с тяхното съгласие? От една страна, в действителност те ще управляват града, от друга обаче няма да се радват на никое от неговите блага както другите хора, които придобиват земи, строят си хубави големи къщи, обзавеждат тези къщи с подходящи мебели, правят лично жертвоприношения на които богове поискат, приемат гости, притежават и това, за което ти сега говореше – злато и сребро, и изобщо разполагат с всичко, което се изисква за един блажен живот. Та няма ли някой да рече, че нашите стражи са малко като наети надзиратели, **/420a/** понеже изглежда, че те стоят в града само за да го охраняват?

- Да, рекох аз, при това те ще работят само срещу храна и няма да получават никаква заплата към храната както другите хора, така че няма да им е възможно да пътуват частно, ако пожелаят, нито пък да дават пари за хетери, нито пък, ако им се прииска, да харчат някъде другаде, където обикновено харчат онези, които минават за щастливи. Ти пропусна това в твоето обвинение, а също и доста други подобни неща.

- Нека тогава, рече той, и това да се прибави към обвинението.

/b/ - Какво ще кажеш, да се защитим ли?

- Да.

- Ако тръгнем по същата пътека, рекох аз, ще открием, както предполагам, това, което трябва да се каже. Та ще кажем, че няма нищо чудно, ако и онези хора са изключително щастливи по своя си начин, но все пак ние основаваме държавата не с оглед на тяхното щастие – за да е само едно съсловие изключително щастливо, ами затова, за да бъде по възможност щастлив цялият град. Смятаме освен това, че справедливостта може да се открие най-вече в един такъв град, и, обратно, ако се търси несправедливостта, тя може да се открие в най-лошо устроения град. **/c/** Та като видим кой град е добре и кой лошо устроен, можем да стигнем до извод и по въпроса, който от по-рано изследваме. Така че, както си мислим, сега ние създаваме един щастлив град и нямаме предвид само малцина в него да бъдат щастливи, а цялият да е такъв. Веднага след това ще разгледаме и неговата противоположност.

Нека си представим, че оцветяваме статуя и при нас дойде някой и ни се скара, казвайки, че като рисуваме очите, тези най-красиви части на едно

живо същество, ние не използваме най-хубавата боя. Та защо, ще рече той, след като очите са най-красивото, ние не ги изрисуваме **/d/** с пурпурно, ами с черно? Струва ми се, че бихме могли да се защитим от тези обвинения, без да се караме с човека, ако кажем следното: „Чудни човече, недей да искаш да нарисуваме очите толкова красиви, че вече да не приличат на очи, нито пък другите части на тялото, ами виж дали придаваме на всяка част качествата, които ѝ подхождат, и по този начин правим цялото красиво!“ И на другия ни обвинител сега по подобен начин ще кажем: „Не ни карай да отреждаме на стражите такова щастие, което ще ги направи всичко друго, само не и стражи. **/e/** Защото ние знаем как и земеделците да облечем в наметала, да обвинем със злато и да им заповядаме да обработват земята само за удоволствие, знаем как и грънчарите да накараме да полегнат на дясната си страна край огъня, да го ударят на пиене и ядене, да примъкнат до себе си колелото и да въртят грънци само когато им се прииска, и изобщо можем да направим и всички останали блажени по този начин, та да се каже, че цялата ни държава е щастлива. Обаче не ни давай такъв ум. **/421a/** Защото ако те послушаме, нито земеделецът ще бъде земеделец, нито грънчарят грънчар, нито който и да е друг ще има формата, която е необходима, за да се получи град.

За останалите занаяти казаното важи в по-малка степен. Например ако хората, които кърпят обувки, придобият лоши качества, развалят се и се представят за такива, каквито не са, от това не следва нищо страшно за града; ако обаче стражите на законите и на града се развалят и станат стражи само на думи, тогава забележи, че те погубват напълно целия град и че на свой ред единствено от тях зависи дали градът ще е добре и ще бъде щастлив. **/b/** Затова и ако направим стражите именно стражи, те в действителност най-малко ще могат да навредят на града. А това, дето някой казва, че те трябва да са като някакви щастливи земеделци, като някакви веселяци на панаир, а не стражи на град – то се отнася до друго, не до града.

Така че трябва да разгледаме въпроса защо устройваме живота на стражите такъв: дали с оглед на това те да бъдат възможно най-щастливи, или с оглед на това целият град да бъде възможно най-щастлив? И след това трябва да направим тъй, че стражите и техните помощници и изобщо всички в града доброволно да следват тази цел и да изпълняват **/c/** като истински майстори по най-добър начин своята задача. И по този начин, след като целият град бъде зареден със сила и хубаво организирано, трябва да се предостави възможността всяко едно множество да получи част от щастието, което му подобава по природа.

- Струва ми се, че говориш хубаво, рече той.

- Тогава дали ще сметнеш, отвърнах аз, че говоря разбираемо и за това, което е сродно с казаното?

- Кое имаш предвид?

- Виж дали то не прави и останалите занаятчийски лоши и не ги погубва.

/d/ - Но кое е то?

- Богатството и бедността, рекох аз.

- Как така?

- Ето така. Ако един майстор на гърнета вземе, че забогатее, според теб дали той ще има желание да упражнява повече своя занаят?

- Никак, отвърна той.

- А дали ще стане мързелив и някак нехаен спрямо това, което е бил?

- И то много.

- Значи ще стане със сигурност по-лош майстор на гърнета?

- Много по-лош, отвърна той.

- Ако пък поради бедност той не може да си достави необходимите инструменти или нещо друго, което се отнася до неговия занаят, той ще прави по-лоши произведения **/e/** и ще обучи на уменията си своите синове си или някои други, които ще обучава, съвсем лошо.

- Може ли иначе?

- Значи тия две неща – бедността и богатството вредят еднакво и на занаятчийските произведения, и на самите занаятчи.

- Очевидно.

- Тогава, както изглежда, ние открихме други неща, за които стражите на всяка цена трябва да бдят да не би някога незабелязано от тях да се промъкнат в града.

- Кои са те?

/422a/ - Богатството и бедността, отвърнах аз. Едното води до мързел, стремеж към лукс и желание да притежаваш все по-нови и нови неща, а другото, заедно със стремежа към нови неща, поражда малодушие и готовност да се вършат злини.

- Точно така, отвърна той. - Обаче, Сократе, обърни внимание на следния въпрос: как градът ни ще може да води война, при положение че няма да притежава никакво състояние, особено пък ако се наложи да воюва срещу някой голям и богат град?

- Ясно е, отговорих аз, че с един такъв град е по-трудно, **/b/** но ако те са два, е по-лесно.

- Какво имаш предвид?, отвърна той.

- Първо, нали ако трябва да се води битка, нашите воители, подготвени да се съревновават във военното дело, ще воюват срещу богати мъже?

- Да, така е, рече той.

- Тогава какво ни пречи, Адиманте?, рекох аз. - Ти не смяташ ли, че един отлично подготвен боксьор ще се справи твърде лесно в битка с двама, които не само че си нямат понятие от бокс, ами са и богати и тлъсти?

- Може би, особено ако не трябва да се бие с двамата едновременно, отвърна той.

- И така да е, рекох аз, няма ли нашият човек, като се измъкне от своя противник, **/c/** който все го напада, да се обърне и да му удари едно круше? Няма ли да се възползва освен това от слънцето и жегата? И ако той действа така, няма ли да нанесе поражение на своя противник, дори

и към онзи да се присъединят други, щом като ще са като него?

- Не бих се очудил, ако стане така, рече той.

- А смяташ ли, че богатите имат повече знание и опит във военното дело отколкото в бокса?

- Не, не смятам, отвърна той.

- Значи, както изглежда, нашите състезатели могат спокойно да се сражават с двойно и тройно повече от тях.

/d/ - Съгласен съм с теб, рече той. - Струва ми се, че това, дето казваш, е вярно.

- Ами ако нашите хора изпратят в друга страна пратеничество и рекат, както си е наистина: „Ние злато и сребро не употребяваме никак и при нас това е даже нередно. При вас обаче е редно. Та защо не воювате заедно с нас срещу друга страна, за да вземете нейното злато?“ Ти мислиш ли, че като чуят това, тия хора ще предпочетат да воюват срещу здрави и жилави кучета, а не редом с тия кучета срещу тлъсти и огладени овце?

- Не, не смятам. Обаче, рече той, ако в една държава се натрупат много чужди средства, виж дали тя няма да се окаже опасност за онази, която не е богата.

За единството на града-държава и за законите

/e/ - Щастлив си ти, отвърнах аз, щом като мислиш, че си заслужава да говорим и за някой друг град освен за този, който сега създаваме.

- Но защо казваш това?, рече той.

- Всъщност, рекох аз, трябва да кажем, че другите градове са някак поголеми. Защото всеки от тях всъщност не е един, както когато си играем на град, ами е много градове. Най-малкото е два, при това във война помежду си. Защото независимо колко е голям, **/423a/** във всеки град има един на бедните и един на богатите. Във всеки пък има на свой ред по няколко. Та ако ги нападнеш като един град, във всеки случай би сбъркал; ако обаче ги нападнеш като много, като даваш на всеки от тях парите, силата или самите хора на другия, винаги ще имаш много съюзници и почти никакви врагове. И докато твоят град живее благоразумно тъй, както го уредихме преди малко, той ще бъде най-могъщият, и нямам предвид на думи, а наистина най-могъщият, дори неговите воини да не са повече от хиляда. **/b/** Няма лесно да намериш толкова силен и единен град нито сред елините, нито сред варварите, но ще намериш множество най-различни, които изглеждат такива. Или ти мислиш нещо друго?

- Не, кълна с в Зевс, отвърна той.

- Тогава, рекох аз, това би било и най-хубавото ограничение за нашите управници по въпроса колко голям трябва да се направи градът и при тази големина колко земя да оставят в границите му, а на останалата да ѝ кажат „много здраве“.

- Кое е това ограничение?, попита той.

- Мисля, рекох аз, че е следното: градът трябва да се уголеми дотам, додето ще бъде един, а не повече.

/c/ - Много хубаво, рече той.

- Значи трябва да дадем и тази заповед на стражите: по всякакъв начин да бдят градът нито да бъде малък, нито на вид голям, ами да бъде достатъчен и един.

- Може би е съвсем дребна работа, рече той, да им наредим това.

- Има и друго, още по-незначително, отвърнах аз. - Онова, което и по-рано споменахме, а именно, че ако от стражите се пръкне някой недостоеен потомък, **/d/** те трябва да го пратят при другите, а ако сред другите се появи някой със сериозни качества, той да отиде при стражите. Това иде да рече, че същото, което се отнася за стражите, се отнася и за останалите граждани: за което човек се е родил, това всеки трябва да изпълнява като свое дело, за да може, като заляга над своята работа, която е една, той да не става мнозина, а да е един. По този начин и цялият град прораста в един, а не в повече градове.

- Това сега, рече той, е по-дребно от предишното.

- Добри ми Адиманте, рекох аз, ние не нареждаме на стражите **/e/** неща големи и сложни, както някой би могъл да си помисли, ами съвсем незначителни, ако те успеят да опазят онова, както се казва, едно най-важно – или ако не използваме думата „важно“, да го наречем „достатъчно“.

- Кое е то?, рече той.

- Образованието и възпитанието, отвърнах аз. - Ако бъдат добре образовани и станат порядъчни мъже, те с лекота ще съобразяват разглеждат всичко това, а и другото, което сега пропускаме, **/424a/** като например как да си вземаш жена, как да сключваш брак, как да създаваш деца. А всички тези работи трябва във възможно най-голяма степен да стават според поговорката, че нещата на приятелите са общи.

- Така би било най-правилно, отвърна той.

- А ако една държава веднъж тръгне добре, тя ще върви и ще нараства подобно на кръг. Защото възпитанието и доброто образование, което се запазва с времето, създават достойни човешки природи, и тези достойни природи, като прихванат на свой ред от такова едно образование, ще стават още по-добри от преди – по отношение на всичко останало и в не по-малка степен по отношение на способността си да раждат, което може да се наблюдава и при другите живи същества.

/b/ - Вероятно е, отвърна той.

- Така че, накратко казано, тия, които се грижат за града, трябва да внимават да не би той да бъде незабелязано да се развали, та по тая

причина трябва най-вече да бдят, в гимнастиката и музиката да не се правят нововъведения, които не се съобразяват с установения ред. Цялата им бдителност трябва да е насочена натам и да изпитват истинска боязън, ако чуят някой да казва:

„Ето пред всичките песни най-гръмка възхвала намира винаги песен, която звучи за слуха като нова.”

/с/ Човек може да се помисли, че поетът има предвид нови песни, а той всъщност има предвид нов начин на пеене и хвали това. А такова нещо не трябва нито да се хвали, нито да си помисля за нехо. Трябва да се внимава да не се появяват нови видове музика, защото това е заплаха изобщо за цялото. Никъде характерът на музиката не се променя без да се променят и най-важните закони на общественото устройство. Това казва Дамон и аз му вярвам.

- И мене сложи сред тях, дете му вярват, рече Адимант.

- Тогава, рекох аз, **/b/** стражите, както изглежда, трябва да издигнат стражевата си кула някак и в музиката.

- Защото тук беззаконието, рече той, лесно може да се промъкне незабелязано.

- Да, казах аз, като на шега и все едно не върши нищо лошо.

- То и наистина нищо не върши, рече той, освен дете малко по малко се промъква и тихомълком залива нравите и човешките занимания. Оттам пък вече, станало по-голямо, то изстъпва в посока на човешките взаимоотношения, **/e/** а от взаимоотношенията отива с голяма дързост към законите и към самото обществено устройство и накрая обръща наопаки всичко и в частния, и в обществения живот.

- Добре, рекох аз. - Но така ли става наистина?

- Така ми се струва, рече той.

- Значи трябва да се направи това, което от самото начало говорихме – нашите деца трябва от ранна възраст да участват в порядъчни игри. Но ако тези игри престъпват установените порядки и направят и нашите деца склонни да вършат това, **/425a/** нали става невъзможно от тях да израснат сериозни мъже, почитащи законите?

- Как да не е така!, отвърна той.

- Когато обаче децата започнат с хубави и порядъчни игри, те получават благодарение на музиката и уважение към законите и с тях музиката прави обратното на онова, което прави с другите деца – във всичко ги следва, дава им сила и накрая поправя онова, което не е било както трябва в града.

- Наистина е така, рече той.

- Та такива хора сами ще открият всички дреболии около законите, докато другите, за които споменах по-рано, те загърбват всичко това.

- Но кое?

/b/ - Ето това: мълчанието, което е прилично по-младите да спазват пред

по-старите, отстъпването на място, ставането на крака, грижите за родителите като стриженето на косата, обличането и обуването, и цялата телесна осанка, и всичко друго подобно. Или не мислиш така?

- Така мисля.

- Струва ми се, че е глупаво тия неща да се постановяват със закон. Защото и да ги постановиш със закон, те не стават по закон и не се задържат у човека със слово и букви.

- Но как?

- Боя се, Адиманте, рекох аз, че човек накъдето тръгне в детска възраст, когато го възпитават, /c/ натам и продължава. Или ти не смяташ, че винаги една постъпка влече след себе си същата?

- В какъв смисъл?

- Мисля, бихме казали, че в крайна сметка от образованието все излиза нещо завършено и свежо, независимо дали е добро или тъкмо напротив.

- Че как иначе?, отвърна той.

- Та по тия причини, рекох аз, не бих се захванал да определям със закон тези неща.

- Съвсем логично, рече той.

- А какво, за бога, рекох аз, ще правим с нещата, които стават на пазара – имам предвид с уговорките, които хората сключват помежду си на пазара? Какво ще правим, /d/ ако щеш, с уговорките, отнасящи се до изработването на нещо, с кавгите и нанесените обиди, с протакането на съдебните спорове и избора на съдии? Какво ще правим с налагането и събирането на данъци, което в един момент се оказва необходимо било на пазара, било на пристанището, изобщо с управлението на пазара, на градската община, на пристанището и на всички подобни? Ще посмеем ли да определим със закон някое от тези неща?

- Не си заслужава, отвърна той, да се нареждат подобни неща, когато имаш насреща си напълно достойни мъже. /e/ Повечето от тях, ако стане нужда нещо да се определи със закон, те лесно ще го открият и сами.

- Така е, друже, рекох аз, стига само бог да им даде да опазят законите, които по-горе разгледахме.

- Ако това не се случи, отвърна той, те винаги ще се занимават с изработването на такива закони и ще прекарват целия си живот в опити да поправят каквото могат, вярвайки, че могат да достигнат до най-доброто.

- Според твоите думи, рекох аз, тези хора ще живеят като болните, които поради невъзможност да се озаптят не желаят да се измъкнат от лошия си живот.

- Точно така.

/426a/ - Обаче тия хора всъщност си прекарват живота все пак приятно. Тяхното лечение няма резултат, освен дето те постоянно си увеличават и разнообразяват болестите и живеят винаги с надеждата, че някой ще им препоръча лекарство и като го изпият, ще станат здрави.

- Точно такива неща, отвърна той, се случват на тези, които боледуват по

този начин.

- А дали им е приятно, рекох аз, или, напротив, напълно нетърпимо някой да им казва истината, че ако не престанат да пият, да се тъпчат, да прекаляват с афродитините работи и да мързелуват, няма да им помогнат **/b/** нито лекарства, нито изгаряния и срезове, нито даже баене и амулети, нито каквото и да е друго подобно?

- Няма да им е особено приятно, отвърна той. - Няма нищо приятно в това да се сърдиш на човек, който говори хубаво.

- Както изглежда, рекох аз, ти не си от хвалителите на тия мъже.

- Не съм, кълна се в Зевс.

- Значи ти не би похвалил и целия град, за който говорихме преди мналко, ако той върши същото като тях. Или на теб не ти се струва, че правят съвсем същото онези градове, които са устроени лошо обществено, **/c/** забраняват на гражданите си да правят каквито и да е промени по общата градска уредба и предвиждат смъртно наказание за онзи, който извърши подобно нещо? А който полага най-приятни грижи за такива едни граждани, който тича да ги зарадва, предвижда техните желаниа и ловко умее да ги изпълнява, той е смятан за достоен и умен мъж и получава от тях най-големи почести.

- Едно и също считам, че вършат и изобщо не бих ги похвалил, отвърна той.

/d/ - Ами тия, дето на драго сърце угаждат на така устроените градове? Не се ли възхищаваш на тяхната смелост и ловкост?

- Възхищавам им се, отвърна той, само те се заблуждават от хората и си мислят, че са истински политици, понеже човешкото мнозинство го възхвалява.

- Какво имаш предвид? Не разбираш ли, рекох аз, какво се случва с тия мъже? Смяташ ли, че ако човек не знае да мери, а пък мнозина други, които също не знаят, му казват, че е висок четири лакътя, **/e/** той няма да повярва, че е толкова?

- Напротив, рече той, така ще стане.

- Тогава не се сърди. Някакси най-очарователни от всички са онези законодатели, които постоянно съставят закони за нещата, дето изброихме преди малко, и после ги поправят, вярвайки, че някога ще открият как да поставят точка на всички злоупотреби, ставащи в човешките взаимоотношения и в това, за което говорих преди малко. Те обаче не знаят, че всъщност все едно секат главите на Хидра.

/427a/ - Точно това правят, отвърна той.

- Ето затова, рекох аз, мисля, че един истински законодател не бива да се занимава с този вид закони и тази част от общественото устройство – независимо дали града, в които се намира, е добре устроен, или не. Ако е лошо устроен, те са безполезни и не струват нищо, ако пък е добре устроен, отчасти всеки може сам да си ги открие, отчасти те сами се проявяват в следствие на предишното, което човек върши.

/b/ - Какво тогава ни остана още около законодателството?, попита той.

А аз отговорих:

- На нас нищо. Обаче на Аполон Делфийски остава да определи най-важните, най-хубавите, първите закони.

- Кой са те?, отвърна той.

- Законите, отнасящи се до строежа на храмове, до жертвоприношенията и изобщо до почитането на боговете, демоните и героите, също така до полагането в гроб на починалите и до грижите, които трябва да полагаме за тях, за да бъдат те благосклонни към нас от отвъдното. **/c/** Тия неща ние, които сега създаваме град, нито сами знаем какви трябва да бъдат, нито, ако имаме ум, бихме повярвали на друг човек, нито бихме използвали друг водач, освен онзи, който е водил и нашите бащи. Този бог, седнал в средата на земята върху земния пъп, наистина е за всички хора водач още от времето на нашите предци.

- Хубаво го каза, рече той. И точно така трябва да се направи.

Отново за справедливостта и несправедливостта.

Четири добродетели в идеалния град-държава

- И така, чедо **/d/** на Аристон, държавата ти е вече основана, рекох аз. - Сега донеси отнякъде достатъчно светлина и се опитай да я разгледаш, после повикай и брат си, а и Полемарх и другите, та да се опитаме да видим къде се е денала справедливостта и къде несправедливостта, по какво тези двете се различават една от друга и коя от тях трябва да придобие човек, ако иска да стане щастлив – без значение дали може да остане скрит от всички богове и хора или не.

- Нищо не каза с теи думи, отвърна Глаукон. - Ти обеща да ги изследваш, **/e/** понеже за тебе би било неблагочестиво да не помогнеш доколкото можеш и по всякакъв начин на справедливостта.

- Правилно ми припомняш, отвърнах аз, и трябва да направим именно това, но все пак хубаво е и вие да дадете едно рамо.

- Ама, разбира се, отвърна той, така ще направим.

- Надявам се, рекох аз, ще открием търсеното по следния начин. Мисля си, че нашата държава, доколкото е правилно изградена, е свършено добра.

- Така трябва да е, отвърна той.

- Ясно е, значи, че тя е умна, смела, разумна и справедлива.

- Ясно е.

- А нали ако намерим някои от тези неща в нея, останалото ще бъде **/428a/** това, което не сме намерили?

- Какво имаш предвид?

- Вземи четири други неща. Ако сред тях, каквито и да са те, ние търсим едно и още от първия път го познаем, това ни стига. Ако обаче първо познаем другите три, с това ще ни се разкрие и кое е търсеното. Ясно е, че то не може да е друго освен онова, което остава.

- Правилно казваш, рече той.

- Значи ли това, че и за качествата, които в случая са четири, трябва да се постъпи в изследването по същия начин?

- Ясно е.

/b/ - Струва ми се, че в нашия случай изглежда най-напред ни се явява мъдростта на града, а и нещо странно край нея.

- Какво?, попита той.

- Нашият град, който описахме, ми се струва, че е наистина мъдър. Нали защото е прозорлив? Или не е?

- Да.

- Но самото това нещо, прозорливостта, ясно е, че то е някакво знание. Защото не с незнание, а със знание се достига до добри решения.

- Ясно е.

- А в нашия град има много и най-разнообразни знания.

- Как иначе!

- Обаче дали поради знанието на строителите градът трябва да се нарича мъдъ и прозорлива?

/c/ - В никой случай, отвърна той. Ако беше поради това, трябваше да наречем държавата опитна в строителството.

- Значи градът не трябва да се нарича мъдър затова, че знае как се правят дървени скелета и съветва тия, дето ги правят, как да ги направят най-добре.

- Не, разбира се.

- Така ли? А да не би да се нарича мъдър поради знанието как същото се прави от мед или поради друго подобно знание?

- Нищо такова, рече той.

- Не и поради знанието как земята да роди плод, защото в такъв случай трябваше да наричаме тази мъдрост земеделска.

- Така ми се струва.

- Така ли?, рекох аз. - А има ли в нашия наскоро основан град, **/d/** у някои от нашите граждани някакво такова знание, което да дава ум не за нещо конкретно в града, ами за него като цяло – как той да общува и със себе си, и с останалите градове по най-добрия начин?

- Да, има.

- Кое е то, попитах аз, и у кого се намира?

- Знанието на стражите, отвърна той. - То е у онези управляващи, които сега нарекохме свършени стражи.

- Как би нарекъл един град, който притежава това знание?

- Прозорлив, рече той, и наистина мъдър.

- А кои смяташ, попитах аз, **/e/** че са повече в нашия град: ковачите или тези истински стражи?

- Повече, рече той, са ковачите.

- А дали, рекох аз, в сравнение с останалите, които носят някакво име по знанието, което притежават, стражите не са най-малко на брой?

- Да, те са много по-малко.

- Значи естествено излиза, че цялата мъдрост на нашия град е

съсредоточена в едно твърде малобройно нейно съсловие, в една съвсем малка нейна част и в знанието, което тези хора, начело на държавата като нейни управляващи, притежават. **/429a/** И както изглежда, естествено е да бъде твърде малоброен родът на хората, на които подобава да са причастни на това знание – единственото, което трябва да се нарича мъдрост.

- Съвсем вярно е това, което казваш, отвърна той.

- Не разбрах как, но ето че открихме едно от четирите качества на града и вече знаем кое е то и къде се намира.

- Струва ми се, рече той, че откритието ни е удовлетворително.

- Ами смелостта? Може би не е трудно и за нея да се види какво представлява тя, у кого се намира в града, поради което и той се нарича смел.

- Как така?

/b/ - Дали някой, попитах аз, би нарекал един град страхлив или смел с оглед друго, а не с оглед на онази нейна част, която я брани и воюва за нея?

- Никой не би го нарекъл такъв с оглед на нещо друго, отвърна той.

- Мисля, рекох аз, че това, дали останалите хора са страхливи или смели, няма никакво значение по отношение на това, дали градът е страхлив или смел.

- Няма, рече той.

- Значи градът е смел благодарение на една своя част, понеже в тази част е налице такава сила, която съхранява завинаги един и същ възглед за страшното. **/c/** А кое е то и какво е, това самият законодател е наредил и оповестил в системата на възпитаване и образование. Или ти не би нарекъл това смелост?

- Не разбрах съвсем това, което казваш, така че кажи го отново, отвърна той.

- Аз смятам, че смелостта е един вид съхранение, рекох аз.

- Какво съхранение?

- Съхранение на възгледа кое и какво е страшно. Този възглед е даден в закона и прониква в човека чрез образованието. Нарекох смелостта съхранение при всякакви случаи, защото тя оцелява и в страдания, **/d/** и сред удоволствия, и сред желаня и страхове и не напуска човека. Ако искаш, ще ти представя със сравнение на какво според мен прилича смелостта.

- Искам, разбира се.

- Нали знаеш, рекох аз, че бояджиите, когато искат да боядисат вълната в червено, най-напред избират от всички цветове един, който е естествен – белия, после приготвят предварително вълната и в това приготвление влагат немалко грижи, за да може тя възможно най-добре да поеме цвета, и чак тогава започват да боядисват? **/e/** И вълната, която е боядисана по този начин, не се разбоядисва и цветът не пада при пране, независимо дали переш със сапун или без сапун. Ако обаче

вълната не е подготвена предварително по този начин, знаеш какво става с нея, независимо дали е боядисана в червено или в някой друг цвят.

- Да, знам, отвърна той. - Боята се разтича и платът става смешен.

- Сега значи си представи, рекох аз, че и ние направихме нещо подобно, когато предварително подбирахме войните **/430a/** и ги обучавахме с музика и гимнастика. И си дай сметка, че цялата тази хватка беше не заради друго, ами за да накараме нашите воители да повярват на законите, да ги приемат върху себе си подобно на боя, да не избелява възгледът им за това, какво е страшно и какво не е (а също и по други въпроси), ами да се задържи цветът на тяхната природа и на съответното им възпитание, и, най-сетне, да не им отмиват боята им страшни и пенливи сапуни, **/b/** които представляват удоволствието – къде къде по-страшно разбоядисващо от селитрата и праха, а също така страданието, страхът и желанието. Та тази сила, тази способност да се съхрани във всеки един случай правилният и даден в закона възглед за това кое е страшно и кое не, аз наричам смелост и смятам, че тя е именно това. Освен ако ти не ми възразиш.

- Изобщо, рече той, не ти възразявам. Защото според мен да имаш, без да си бил образован, правилния възглед за това какво е страшно и какво не, което се среща и при някои зверове, и при роби, не е особено сигурно и не бива да се нарича смелост, а по друг начин.

/c/ - Съвсем правилно разсъждаваш, рекох аз.

- Аз впрочем приемам, че смелост е това, което ти казваш.

- Приеми го, отвърнах аз, като обществена добродетел. Тогава правилно ще си го приел. Ако желаеш, можем отново да разгледаме въпроса по-хубаво. Сега обаче не търсим това, ами справедливостта. Така че, струва ми се, достатъчно изследвахме какво е смелост.

- Хубаво е това, дето казваш, отвърна той.

- Две неща още, рекох аз, остава да потърсим в нашата държава – **/d/** разумността и онова, заради което е цялото ни дирене – справедливостта.

- Точно така.

- Но как бихме могли да открием справедливостта, ако никак не сме обърнали внимание на разумността?

- Аз поне, отвърна той, не знам какво представлява справедливостта, но и не искам да знам какво е, преди да потърсим какво е разумността. Така че ако искаш да ме зарадваш, разгледай по-напред това, а после другото.

- Ама, разбира се, че желая, рекох аз. В противен случай бих сторил нещо нередно.

- Хайде тогава, разгледай разумността, рече той.

/e/ - Трябва да се разгледа, отвърнах аз. Ако трябва да я видя оттам, докъдето сме стигнали, тя повече от другите добродетели прилича на някакво съзвучие и хармония.

- Как?

- Разумността, рекох аз, е един вид ред в някои неща, овладяност по отношение на някои удоволствия и желаня. Или, както казват, аз не знам защо точно - разумността е да бъдеш по-силен от себе си. А също така се говори, че всички други подобни добродетели са като нейни следи. Така ли е?

- При всички случаи, отвърна той.

- Обаче този израз „да си по-силен от себе си“ не е ли смешен? Защото този, който е по-силен от себе си, би трябвало да бъде в друг случай и по-слаб от себе си, а по-слабият **/431a/** – по-силен. А във всички тези случаи всъщност се говори за един и същ човек.

- Защо не?

- Според мен, рекох аз, този израз, изглежда иска да каже, че в самия човек, в самата човешка душа, има нещо, което е по-добро, и друго, което е по-лошо, и когато по-доброто по природа е по-силно от по-лошото, тогава се казва, че човек е по-силен от себе си, и то се казва похвално; когато обаче поради лошо възпитание или някакво лошо общуване по-доброто се е смалило и бива овладяно от по-лошото, което е повече по количество, тогава като своеобразна **/b/** хула се казва презрително, че човек е по-слаб от себе си и че се намира в състояние на необузданост.

- Така изглежда, отвърна той.

- В такъв случай обърни очи към нашия нов град и ще откриеш в него едно от двете. И съвсем правилно ще кажеш, че за него върви да се казва, че е по-силен от себе си, доколкото трябва да се нарича разумно и по-силно от себе си онова, в което по-доброто управлява по-лошото.

- Поглеждам натам и виждам, че говориш истината, рече той.

- При това някой би могъл да открие много и най-разнообразни желаня, **/c/** удоволствия и страдания, особено пък у децата, жените и робите, а също и сред мнозинството от така наречените свободни не особено достойни хора.

- Точно така.

- Обаче същите тези желаня, удоволствия и страдания ще сполучиш да видиш опростени и умерени, управлявани с правилната преценка от ума и мнението, едва у малцина. Но пък какви малцина – най-добрите по рождение, тези с най-доброто образование!

- Наистина, отвърна той.

- А дали ти би могъл да наблюдаваш същото това и в твоя град? Дали в него желанята, **/d/** които се намират у мнозинството недостойни хора, са наистина управлявани от желанята и разума на малцината по-порядъчни негови люде?

- Предполагам, отвърна той.

- Значи ако трябва да обявим някой град за по-силен от удоволствията и желанята и изобщо за по-силен от себе си, нашият трябва да бъде наречен по този начин.

- При всички положения, отвърна той.
- Дали тогава той трябва да се нарече по отношение на всички тези неща разумен?
- И още как, рече той.
- Значи ако и в някоя друг град е налице едно и също мнение **/e/** у управляващите и управляваните за това кой трябва да управлява, разумността ще е налице в този град. Или не смяташ така?
- Точно така смятам, рече той.
- Според теб когато градът е разумен, у кои от гражданите се намира разумността? У управляващите, или у управляваните?
- Някак и в двете групи, рече той.
- Ето виждаш ли, отвърнах аз, че преди малко съвсем уместно се досетихме, че разумността прилича на някаква хармония?
- Защо да прилича?
- Защото тя не прави това, което правят смелостта и знанието. Тези две добродетели се наместват в отделни части на града **/432a/** и оттам дават смелост или ум на целия град. Докато разумността някак естествено се е разпростряла между всички части на града и прави тъй, че най-слабите, най-силните и тези по средата да пеят в един глас – независимо дали мериш силата им в разум, във физическа мощ, по количество, в пари или в нещо друго подобно. Така че съвсем правилно бихме могли да кажем, че едно такова единодушие представлява и разумността – съгласие на по-лошото по природа и на по-доброто по това кое от двете трябва да управлява **/b/** и в града, и във всеки отделен човек.
- Напълно съм съгласен, рече той.
- Така да бъде, рекох аз. Вече разгледахме как изглеждат три от качествата на нашия град. А последният вид, чрез който градът е причастен на добродетелта – той кой е? Ясно е, че това е справедливостта.
- Ясно е.
- Сега обаче, Глауконе, не трябва ли подобно на ловджии, които са наобиколили някой шубрак, да напрегнем вниманието си, за да не ни избяга някак справедливостта и като духне, да не разберем каква е била? **/c/** Ясно е, че тя е някъде тук. Затова бди и гледай внимателно, та ако някак я видиш преди мен, да ми кажеш.
- Де да можех, отвърна той. Ти ще си послужиш с мен много по-разумно, ако ме оставиш да те следвам и ми показваш какво да видя. Това го мога.
- Следвай ме тогава, рекох аз, и се моли заедно с мен.
- Ще направя тъй, отвърна той. Ти само води.
- Хубаво, рекох аз, обаче мястото изглежда труднопроходимо и гористо, а това го прави сумрачно и мъчно за изследване. Но все пак ще се върви!
- /d/** - Ще се върви!, отвърна той.
- И като погледнах надолу, рекох:

- Шт, шт, Глауконе, като че ли тук има някаква следа и ми се струва, че няма лесно да ни избяга!

- Добра новина, рече той.

- Обаче, рекох аз, чувствам се малко глупаво.

- Защо?

- Отдавна, блажени приятелю, ми се струва, че това, дето търсим, от самото начало ни се валя в краката, а ние не сме го виждали и станаме за смях като онези, които се случва да търсят онова, дето държат в ръцете си. /e/ Та и ние, понеже не погледнахме към него, тръгнахме да го търсим по-надалеч и то може би остана скрито за нас.

- Какво имаш предвид?, отвърна той.

- Имам предвид, рекох аз, че ми се струва, че отдавна говорим за това, дето търсим, и слушаеме за него, а не разбираме самите себе си, не разбираме, че по някакъв начин сме говорили за търсеното.

- Доста дълго въведение за човек, който има желание да чуе истината!, отвърна той.

/433a/ - Чуй дали казвам нещо смислено, отвърнах аз. От самото начало, когато основавахме нашия град, ние предположихме, че той целият трябва да върши едно нещо и това нещо беше, както ми се струва, справедливостта или някакъв вид справедливост. Предположихме освен това, а и ако си спомням добре, често го повтаряхме, че всеки гражданин трябва да се занимава само с едно нещо – с онова, за което по рождение е най-подходящ.

- Да, казвахме го.

- А предположихме освен това, че да вършиш само своето и да не се занимаваш с много неща едновременно, също е справедливост. Това сме го чували от мнозина други, /b/ а и ние самите често сме го казвали.

- Да, и това сме казвали.

- Тогава, друже, изглежда излиза, че справедливостта е всъщност нещо такова – да вършиш своето. Знаеш ли откъде взимам свидетелство за това?

- Не знам, но ми кажи, рече той.

- Струва ми се, рекох аз, че онази от добродетелите на държавата, която остана след като разгледахме какво представляват разумността, смелостта и прозорливостта, тя именно дава сила на тези трите да се проявят у човека, тя ги съхранява, веднъж щом са се породили, до момента, в който тя действа заедно с тях в човека. /c/ А ние при това казахме, че ако открием трите качества, четвъртото не може да бъде никое друго, освен справедливостта.

- Така трябва да бъде, отвърна той.

- Тогава, рекох аз, ако трябва да преценим кое е онова, което най-вече прави нашия град да стане добър, трудно ще преценим дали е единомислието на управляващите и управляваните, или е това, че нашите войници получават и съхраняват у себе си непроменен възглед, основан на закона, за това какво е страшно и какво не е, или е

прозорливостта на управляващите /d/ и тяхната бдителност, или пък градът ни става добър най-вече поради онова, дето го има и у детето, и у жената, и у роба, и у свободния, независимо дали занаятчия, управник или управляван – всеки отделен човек да си върши своята работа и да не се занимава с много неща.

- Наистина трудно е да се прецени, отвърна той. А как иначе!

- Значи някак излиза, че способността на всеки човек в града да върши само своята работа е своеобразно състезание със знанието, разумността и смелостта, и залогът в това състезание е добродетелта на държавата.

- И още как!, отвърна той.

- В такъв случай ти поставяш и справедливостта в състезание с тези качества за добродетелта на държавата?

- Точно така.

/e/ - Виж обаче дали и по този въпрос смяташ същото. На кого ще наредиш да решава съдебните дела в държавата? Няма ли да наредиш това на управляващите?

- Как иначе!

- А когато те отсъждат, към какво ще се стремят? Нали най-вече към това никой да не взема чуждото и да не бъде лишаван от своето?

- Да, най-вече към това.

- Нали защото именно това е справедливо?

- Да.

- И така някак се стига до съгласие, че справедливостта представлява /434a/ нагласа към своето и собственото и действие, свързано с тези неща.

- Така е.

- Виж сега дали си на същото мнение като мен. Според теб дали градът ще пострада много, ако един строител си размени инструментите и званията с един обуцар и започне да работи работата му, или един обуцар си размени инструментите и званията с един строител и започне да работи работата му, или пък ако един човек вземе инструментите и на двамата и започне да върши едновременно работата им?

- Не особено, отвърна той.

- Обаче смятам, че когато някой занаятчия или друг, в чиято природа е да преследва печалбата, подтикнат от богатство, от изобилие, от физическа мощ или /b/ от нещо друго подобно се опита да влезе сред воините, или пък някой от воините, който няма особени качества, се опита да влезе сред хората, които вземат решения и пазят, и те разменят помежду си своите инструменти и своите звания, или пък, най-сетне, когато един човек тръгне да върши всички тези неща сам, тогава тази размяна и това разпиляване по много работи са същинска гибел за държавата. И според мен ти ще се съгласиш с това мнение.

- При всички положения.

- Следователно това, трите рода хора да се разменят помежду си или в

тях да се възцари вършенето на много неща едновременно, **/с/** е най-голямата опасност за града и с пълно право то може да бъде наречено зловредно.

- Без съмнение.

- А това, което е най-зловредно за твоя град, ти няма ли да наречеш и несправедливост?

- Как иначе!

- Значи това е несправедливост. Тогава нека отново кажем: нали когато съсловието на печелещите, на наемните работници и на стражите върши своята работа, когато всяко едно от тези съсловия върши само и единствено своето задължение в града, тогава е налице обратното на предишния случай – това би било истинска справедливост и тя би направила целия град справедлив?

- Според мен нещата стоят точно така, рече той.

/d/ - Нека, рекох аз, да не заковаваме нещата, ами първо да отнесем този вид справедливост – всеки да върши своето, и към отделния човек. И ако се окаже, че той пасва и на човека и изобщо в него е налице тази справедливост, значи вече ще се съгласим, че това именно е справедливостта. Какво друго бихме могли да кажем? Ако пък не пасва, тогава ще разгледаме някой друг вид справедливост. Та нека сега завършим изследването, което бяхме замислили. А то се ръководеше от това, че ако по-напред открием справедливостта в нещо по-голямо и имаме възможност да я наблюдаваме в него, после би ни било по-лесно да видим какво представлява тя и в отделния човек. **/e/** И ни се стори, че това по-голямо трябва да бъде градът и ние го създадохме възможно най-добър, понеже добре знаехме, че справедливостта би била налице само в един добър град. Та каквото открихме там, нека сега го отнесем до отделния човек и ако пасва, ще сме сполучили. Ако пък в отделния човек се появи нещо друго, **/435a/** пак ще се върнем към града и ще го поставим на изпитание. И може би като ги разглеждаме успоредно и ги трием едно в друго, също като при лумването на огън ще успеем да осветлим справедливостта и тя, като ни стане ясна, ще можем и да я укрепим при самите нас.

- Според мен си на прав път и точно така трябва да направим, отвърна той.

Справедливостта в отделния човек и трите начала в човешката душа

- А ако някой, казах аз, нарече едно и също по-голямо и по-малко, това по-голямо и по-малко дали става различно по този начин от онова, за което е казано, че е същото, или му е подобно?

- Подобно е, отвърна той.

/b/ - Значи справедливият човек не се различава от справедливия град, що се отнася до самата идея за справедливостта, ами те си приличат.

- Приличат си, отвърна той.
- Ние нали приехме, че едеи град е справедлив, когато в него са налице и трите рода човешки природи и всеки си върши своето. Градът на свой ред е разумен, смел и мъдър поради различните състояния и нагласи на същите тези родове.
- Наистина е така, отвърна той.
- Значи тогава, друже, ще настояваме, че и в отделния човек трябва да са налице **/с/** тези видове качества, щом като настояваме, при това съвсем правилно, че същите те, носещи същите имена, са налице и в града.
- Непременно, рече той.
- Чудни приятелю, рекох аз, ние попаднахме в разсъждението си за душата в твърде лесен въпрос дали тя има или няма тези три вида добродетели в себе.
- Не ми се струва, че е много лесен, отвърна той. Може би, Сократе, е по-вярно онова, дето се казва, че хубавите неща са трудни.
- Така изглежда, рекох аз. И добре да знаеш, Глауконе, че според мен **/d/** никога не бихме могли точно да разберем това, което търсим, по начина, по който ни върви разговорът. Друг един по-дълъг и по-голям път води натам. Може би, с оглед на онова, което вече казахме и изследвахме, си заслужава да тръгнем по него.
- Нима този сега не е добър?, рече той. На мен в момента той ми е достатъчен.
- Мене пък, отвърнах аз, напълно ме задоволява.
- Тогава, рече той, не се измъчвай, ами продължи изследването си.
- Нали непременно ще се съгласим, рекох аз, **/e/** че у всеки от нас са налице същите видове добродетели и същите нрави, които са налице и в държавата? Няма откъде другаде да са се появили в нея, освен оттам. Би било смешно, ако някой си помисли, че гневливостта се е взела в държавата отнякъде другаде, а не от частните лица. Именно те носят вина за нея и това може да се наблюдава в Тракия, в скитската земя и изобщо по местата над нас. Същото е и с любознателността, **/436a/** която може да се открие най-вече по нашите места. Или с користолубието, което човек може да открие при финикийците или в Египет.
- И още как, отвърна той.
- Значи това е така, рекох аз, и не е трудно то да се узнае.
- Никак.
- Това обаче вече е трудно: дали всяко от тези качества прилагаме с една и съща своя част, или понеже те са три, с една вършим едно, с друга друго. Сиреч, дали с една своя част учим, с друга се гневим, с трета желаем някое удоволствие, **/b/** свързано с храна, със създаване на нещо и изобщо с всички сродни работи, или, когато се насочим към нещо, вършим всяко от тези неща с цялата си душа. Това е трудно да се определи по начин, който да задоволи нашето изследване.

- И на мен така ми се струва, отвърна той.
- Нека тогава да разграничим тези две възможности и да кажем, дали те са едни и същи или са различни.
- Как?
- Ясно е, че едно и също нещо не би пожелало да върши или да претърпява противоположни неща едновременно, в една и съща своя част и спрямо едно и също трето. Така че ако открием, **/c/** че сред тези наши възможности се случва това, ще знаем, че те не са едно и също, ами са повече.
- Така да бъде.
- Внимавай сега какво казвам.
- Казвай, отвърна той.
- Нали не е възможно, рекох аз, едно и също нещо едновременно и в една и съща своя част да стои и да се движи?
- Никога.
- Нека обаче да се уговорим още по-изтънко по този въпрос, за да не изпаднем в противоречие, когато напреднем в разговора. Ако някой ни посочи един човек, който стои на място, но си движи ръцете и главата, и каже, че този човек едновременно стои и се движи, според мен няма да сме особено доволни от това казване, **/d/** ами по-скоро бихме искали да чуем, че една част от този човек стои, а друга се движи. Не е ли така?
- Така е.
- Ако същият, който казва това, още малко се пошегува и правейки се на умен, заяви, че въртележките хем целите стоят на едно място, хем се движат, понеже са забити на едно и също място, но се въртят в кръг около своя център (и същото прави изобщо всяко нещо, което се върти в кръг на едно място), ние не бихме приели неговата забележка и бихме му възразили, че тези неща не стоят и не се движат в една и съща своя част, **/e/** ами в тях има една част, която е права, и една, която е като окръжност, и спрямо правата може да се каже, че стоят, тъй като не се накланят в никоя посока, докато спрямо тази с формата на окръжност се движат в кръг, и, най-сетне, когато правата им част се накланя надясно или наляво, напред или назад и в същото време тази с формата на окръжност се върти, тогава цялото не може повече да остане неподвижно.
- И правилно бихме му възразили, рече той.
- Значи тогава никакви подобни забележки не трябва да ни смущават и никак няма да приемем, **/437a/** че едно и също нещо може да бъде, да претърпява или да върши противоположни неща едновременно, в една и съща своя част и по отношение на едно и също трето.
- Поне аз няма да приема подобно нещо, отвърна той.
- В такъв случай, рекох аз, за да не се принуждаваме надълго и нашироко да разглеждаме всички такива спорни твърдения и да доказваме, че не са верни, нека приемем, че нещата стоят тъй, както казваме, и да продължим нататък. И нека се уговорим, че ако в някой

случай нещо се окаже и такова, и друго, всичките ни заключения, направени въз основа на онова, дето приехме за вярно, ще паднат.

- Добре е, рече той, да направим именно така.

/b/ - Тогава дали ти, попитах аз, би поставил в числото на противоположностите – независимо дали става въпрос за действия или за претърпявания – съгласието и несъгласието, стремежа да получиш нещо и отказа да го получиш, привличането и отблъскването? Според мен този случай не се различава по нищо от горния.

- Да, ще ги поставя в числото на противоположностите, отвърна той.

- Я да видим обаче това, рекох аз. Жаждата и глада и изобщо желанията да искаш нещо и да се стремиш към него – тези неща ще причислиш ли към вида на действията и претърпяванията, за които преди малко споменахме? Сиреч, ще кажеш ли, че душата на един човек, който желае нещо, **/c/** се стреми към това нещо, което желае, или привлича към себе си онова, което иска да има, или, доколкото желае да се сдобие с нещо или се стреми то да се роди у нея, се съгласява с това нещо тъй, сякаш някой я пита?

- Ще кажа.

- А какво ще кажеш за неискането, нежеланието и липсата на стремеж? Тях няма ли да поставим при отблъскването и отхвърлянето от себе си, изобщо при всички действия и претърпявания, противоположни на първите, които споменахме?

- А как иначе!

/d/ - След като тия неща стоят по този начин, няма ли да кажем, че сред тях има един особен вид желаниа и сред тези желаниа особено действени са две, които наричаме жажда и глад?

- Ще кажем, рече той.

- Нали жаждата е за напитка, а гладът за храна?

- Да.

- Следователно, доколкото жаждата я има, дали тя е душевно желание за нещо повече от онова, което сега казахме? Нали жаждата е жажда за топло или студено питие, за много или малко питие, с една дума за някакво питие? И нали ако с жаждата се свърже някаква топлина, **/e/** тя ще усили желанието за студено питие; ако пък се свърже някаква студенина – желанието за топло питие? Ако поради наличие на много напитки жаждата е голяма, нали тя ще усили желанието да се пие повече; ако е малка – желанието да се пие по-малко? Значи нали в крайна сметка жаждата не е нищо друго, освен желание за онова, което е естествено, а именно напитка, както естествено гладът е желание за храна?

- Така е, отвърна той. Всяко едно желание е само за всяко едно, на което природата му е такава и следващите желаниа са за нещо такова или онакова.

/438a/ - Дано само някой, рекох аз, не вдигне шум, че сме пропуснали, че никой не желае напитка, ами хубава напитка и не желае храна, ами

хубава храна. Защото е така – всички хора желаят хубави неща. Та ако жаждата е желание, тя е желание било за хубава напитка, било за каквото и да е друго хубаво. И с останалите желаниа е така.

- Може би наистина този, който казва това, говори смислено, отвърна той.

/b/ - Обаче, рекох аз, нещата, които са такива, каквито са, спрямо друго, струва ми се, са такива, понеже се отнасят към друго, а сами по себе си, както аз мисля, те са такива, както всяко се отнася към себе си.

- Не разбрах, отвърна той.

- Не разбираш ли, рекох аз, че по-голямото е такова, понеже е по-голямо от нещо?

- Съвсем вярно.

- Нали то е по-голямо от по-малкото?

- Да.

- А много по-голямото е много по-голямо от много по-малкото. Нали така?

- Да.

- А дали онова, което някога е било по-голямо, е било по-голямо по отношение на онова, което някога е било по-малко, и онова, което ще бъде по-голямо, ще бъде такова по отношение на онова, което ще бъде по-малко?

- Че как иначе, рече той.

- Няма ли и всички тези неща да се съотнасят по същия начин: онова, дето е повече, да е в отношение с онова, дето е по-малко, **/c/** двойното да е в отношение с половината, а също така по-тежкото да е в отношение с по-лекото и по-бързото в отношение с по-бавното, освен това топлото да е в отношение със студеното и изобщо всички подобни неща да са в сходно отношение?

- Точно така.

- Ами как стои въпросът с научните знания? Нима не по същия начин? Самото знание за нещо определено ли е знание или за каквото там е неговият предмет, по който е било наречено то. Имам предвид следното. Нима след като се е появило **/d/** знанието за строежа на къщи, не се е отличила от останалите знания, така щото е била наречено домостроене?

- Че как!

- Нали е станало така поради това, че то е такава, каквото не е никое друго?

- Да.

- Тогава нали понеже то е за нещо такова, получава и това име? И нали същото важи и за останалите знания?

- Така е.

- Тогава, рекох аз, ако сега разбра, считай, че това съм искал да кажа преди малко: всяко нещо, което е някакво спрямо друго, **/e/** остава същото само в отношение със себе си, но става друго в отношение с

друго, което е някакво. Не казвам, че то става изцяло същото като онова, с което е в отношение. Това би било все едно да кажа, че понеже науката медицина се отнася до здрави и болни, тя самата става здрава или болна, или понеже науката за доброто и злото се отнася до добро и зло, тя самата става добра или лоша. По-скоро казвам, че понеже е станала наука не поради общото, за което се появява науката, а поради конкретното, което се е случило да ѝ е предмет – здравето и болното, та затова тя е била наречена не просто наука, а медицина, т.е. е била наречена по това, което е причинило появата ѝ.

- Разбрах, рече той, и според мен нещата стоят по този начин.

/439a/ - Няма ли тогава, рекох аз, да отнесеш и жаждата към нещата, които са някакви в отношение с други? Нали жаждата е за нещо?

- Да, рече той. - За напитка.

- Тогава не излиза ли, че каквото е питието, такава е и жаждата? Нали сама по себе си жаждата не е жажда нито за много, нито за малко, нито за хубаво, нито за лошо, нито, с една дума, за някакво качество, ами си е чисто и просто само жажда за питие?

- Съвсем вярно.

- Значи тогава душата на жадния, доколкото изпитва жажда, не желае нищо друго **/b/** освен да пие, посяга именно към това и само към това се стреми.

- Очевидно е.

- Значи ако тя е жадна, но нещо я отклонява от жаждата, тогава в душата има нещо друго освен онова, което жадно я тегли, подобно на животно, да пие? Нали, впрочем, ние твърдим, че не може едно и също нещо да върши едновременно в една и съща своя част и по отношение на едно и също трето противоположни неща.

- Не би могло.

- По същия начин, смятам, не би било добре да се каже за стрелеца, че ръцете му едновременно отблъскват и притеглят лъка, а е по-добре да се каже, че едната му ръка отблъсква лъка, **/e/** а другата го привлича.

- При всички положения!

- А бихме ли казали, че има жадни хора, които не желаят да пият?

- Да, има мнозина такива и то често, отвърна той.

- Какво ще рече някой за тая работа?, попитах аз. Нали това, че в душата на тия хора има едно нещо, което им заповядва да пият и друго, по-различно от заповядващото и по-силно от него, което им пречи?

- Поне на мен така ми се струва, отвърна той.

- А дали онова, което пречи тези неща **/d/** да станат, идва от мисълта, а онова, което дърпа и влече към тях, от страсти и болести?

- Изглежда.

- Значи не без основание, рекох аз, можем да смятаме, че тия неща са две и различни едно от друго. Едното, с което човек мисли, ще се нарече разумна способност на душата; онова пък, с което човек обича и поради което е гладен и жаден и изобщо изпитва някакви желаниа, то ще

се нарече неразумната и желаещата способност на душата – другар на всякакви удоволствия и нужди за насищане.

- Да, с право бихме мислили по този начин, отвърна той.

/e/ - Добре, рекох аз, нека да сметнем за определени тези два вида, които са налице в душата. Ами онзи вид, който е свързан с гнева и поради който се гневим, той дали не е трети, или може би е сроден на някой от другите два?

- Може би е сроден на втория – онзи, който отговаря за желанията.

- Някога, казах аз, чух нещо и съм склонен да му вярвам. Леонтий, синът на Аглайон, като се качвал от Пирей отвън покрай северната стена, видял на едно място близо до градския затвор прострени трупове, и хем му се приискало да ги види, хем се ядосвал на себе си и отвръщал поглед. **/440a/** Някое време се борил със себе си и си затварял очите, но накрая бил победен от желанието, разтворил широко очи, притичал до труповете и рекъл: „На ви, зли демони, наситете се с тая прекрасна гледка“.

- И аз съм чувал за това, рече той.

- Този разказ, рекох аз, показва, че понякога гневът воюва с желанията като с нещо различно от това, което той е.

- Да, наистина това показва, отвърна той.

- Нали и в много други случаи сме забелязвали, **/b/** че когато желанията упражняват насилие над някого и му пренебрегват разума, човек се ядосва на себе си и се гневи на насилника в себе си? Тогава, в своеобразните размирици между разума и желанията, гневът се превръща в съюзник на такъв човек. А гневът да се свързва с желанията, защото е решил, че не трябва да застане на страната на разума – смятам, ти не би потвърдил, че си забелязвал такова нещо да е ставало у теб. Смятам, че и у друг не си го забелязвал.

- Не, кълна се в Зевс, не съм, отвърна той.

- А какво става, рекох аз, когато някой съзнава, че извършва несправедливост? **/c/** Нали колкото е по-благороден, толкова по-малко е способен да се гневи дори когато е гладен, умира от студ или изпитва някакво друго подобно страдание? И нали още по-малко, както казвам, неговият гняв ще пожелае да се разбуди срещу човека, който има вина за неговите страдания, ако съзнава, че последният постъпва справедливо?

- Наистина е така, отвърна той.

- А какво става когато някой смята, че срещу него се върши несправедливост? Нали в този случай гневът кипва, ядосва се и става съюзник на онзи, който изглежда справедлив, и човек е готов да понася и глад, и студ, и всякакви подобни неща, **/d/** и търпеливо да се бори за победа и да не се отказва от благородните дела, преди да ги е извършил и довел до успешен край или преди да бъде привикан от разума подобно на куче от пастир, и укротен.

- Много сполучливо е това сравнение, рече той. Впрочем, ние

предположихме, че в нашия град помощниците ще бъдат като послушни кучета на управниците, тези своеобразни пастири.

- Хубаво се досещаш, какво възнамерявам да кажа, рекох аз. Но освен за това помисли и за друго.

- За какво?

/e/ - За това, че се оказва, че гневливия вид на душата е нещо напълно противоположно на онова, което ни изглеждаше преди малко. Тогава ние помислихме, че то е като онзи вид, който отговаря за желанията, а сега казваме, че е доста далеч от него и че в размириците, които стават в душата, гневенето по-често застава с оръжие на страната на разумното начало.

- Точно така е, отвърна той.

- Следователно дали гневенето е нещо различно от разумното начало, или напротив е негов вид, така че в крайна сметка в душата няма три, ами само две разновидности – на разума и на желанията? Или може би както в града има три рода – **/441a/** на заетите с печелене, на помощниците и на онези, които се съвещават и взимат решения, така и на душата началата са три, и това трето е гневенето, което, ако не бъде повредено от лошо възпитание, е естествен помощник на разума?

- По необходимост има и трето, отвърна той.

- Да, рекох аз, стига само да е ясно, че то е различно от разума, както стана ясно, че е различно от желанието.

- Не е трудно това да се изясни, рече той. Човек може да види това и при децата. Веднага щом се родят, са пълни с гняв, а що се отнася до наличието на разум – някои, както ми се струва, никога не го прихващат, **/b/** а повечето някога в по-късна възраст.

- Кълна се в Зевс, добре го каза, рекох аз. Същото, за което говориш, може да се види и при животните. И там е така. Освен това за същото свидетелства и Омир, в онзи стих, който казахме някъде по-горе:

„Той се удари в гърдите, сърцето си с думи похули“.

Тук Омир ясно е показал, че това, което укорява другото, е различно от него, **/c/** сиреч, че това, което разсъждава какво е по-добро и какво по-лошо, е нещо различно от онова, което неразумно се гневи.

- Без съмнение, рече той, говориш съвсем правилно.

- Някак мъчно достигнахме до утвърждение през, рекох аз. Но постигнахме желаното съгласие, че и в града, и в душата на всеки човек са налице едни и същи родове и че те са равни по брой.

- Така е.

- Значи по необходимост трябва да е вярно и това, че както и поради каквото е мъдър градът, по същия начин и поради същото е мъдър и частният човек?

- Как иначе!

- Значи и поради каквото и както е смело едно частно лице, поради

същото **/d/** и по същия начин е смел и градът, и изобщо всичко, което се отнася до добродетелта, е едно и също в двата случая?

- Така трябва.

- Смятам, Глауконе, ще кажем, че същото се отнася и за справедливия човек. По същия начин, по който той е справедлив, е справедлив и градът.

- И това трябва да е така.

- Ние обаче никак не сме забравили, че градът е справедлив, понеже всеки от трите вида граждани върши своята работа.

- Струва ми се, че не сме забравили това, рече той.

- Следователно трябва да помним, **/e/** че и всеки от нас ще бъде справедлив и ще върши своето, доколкото всяко от трите начала на душата му върши своето.

- Трябва да помним и още как, рече той.

- Не подобава ли на разумното начало на душата да управлява, понеже то е мъдро и прозорливо де грижи за цялата душа, а на гневливото начало да бъде подчинено и съюзник на разумното?

- Съвсем вярно.

- Тогава не излиза ли тъй, че, както предположихме, смесването на музиката и гимнастиката правят тези начала на душата съгласувани? Нали това смесване, от една страна, напъга разума и **/442a/** го подхранва с красиви слова и знания, а от друга, смекчава гнева, отпуска го и го укротява с хармония и ритъм?

- Без съмнение е така, отвърна той.

- А като бъдат тези две начала на душата възпитани по този начин и научат истински каква е задачата им, те трябва да подчинят онова начало, от което зависят желанията – най-голямото в душата на всеки и най-ненаситното по природа за пари и неща. И да го предпазят да не се изпълва с така наречените телесни удоволствия и да става прекалено силно и като престане да върши своето, да не се опита да пороби и да управлява онова, което не му подобав, и така цял живот да обърне всичко с главата надолу.

- При всички положения, отвърна той.

- А дали освен това, рекох аз, разумното и гневливото начало така по най-добрия начин няма да се окажат защитници на цялата душа, а също и на тялото, от външни врагове? Разумното ще обмисля и решава, а гневливото ще се сражава на предна линия, подчинявайки се на своя ръководител и изпълнявайки смело неговите решения.

- Така е.

- Мисля, че съобразно гневливото, **/c/** ние наричаме смел всеки, когато неговото гневливо успее да спази и в мъки, и в удоволствия вестения му от разума възглед кое е страшно и кое не е.

- Правилно, рече той.

- Що се отнася пък до онова и съвсем малко начало, която има качеството да е мъдро, то е наистина такава, когато управлява в човека

и го кара да знае това, понеже носи в себе си знание за полезното както за ума, така и за цялото на душата, състояща се от три начала.

- Точно така, отвърна той.

- А какво ще кажем за разумността? Нима душата не е разумна тогава, когато между нейните начала цари дружба и съгласие? **/d/** Нима не е разумна тогава, когато управляващата и двете управлявани части са на едно мнение, че разумът трябва да управлява и другите начала да не се бунтуват срещу него?

- Да, рече той, разумността, както в града, така и в отделния човек, не е нищо друго, освен това.

- Ами справедливият? Излиза, че той е справедлив тъкмо поради това, което често казвахме.

- Така трябва да е.

- Е, добре, рекох аз, обаче дали така справедливостта няма някакси да се размие? Няма ли тя да ни се стори нещо различно от онова, което ни изглеждаше в града?

- Не мисля така, рече той.

- Така, рекох аз, **/e/** ако изпитваме в душата си още някакво съмнение, можем да си върнем сигурността, като я подкрепим със силни примери.

- Например кои?

- Ако например трябва да се съгласим за нашата държава и за човека, създаден и възпитан по нейно подобие, дали смятаме, че бидейки такъв, той би си присвоил злато или сребро, оставени му на съхранение, не вярвам, че някой изобщо би си помислил, че тозо човек би могъл да направи подобно нещо, **/443a/** именно той, а не другите, които не са като него.

- Нищо подобно не би направил, отвърна той.

- Значи тогава нашият човек не би се замесвал в плякосване на храмове, кражби и предателства – било извършвани частно спрямо приятели, било обществено спрямо градове?

- Не би се замесвал.

- И не би бил обгърнат с недоверие що се отнася до клетви или някакви други споразумения.

- Как иначе!

- Прелюбодеяния, незачитане на родителите, нехайно отношение към боговете – на всеки друг тези неща биха приличали повече, отколкото на нашия гражданин.

- Да, наистина на всеки друг, отвърна той.

/b/ - Има ли друга някоя причина за това, освен тази, че всяка неговата част си върши у него своята работа и си знае мястото по отношение на управлението и подчинението?

- Тази е причината и няма никаква друга.

- Тогава защо ти е да търсиш дали справедливостта не е нещо друго? Не е ли ясно, че тя е тази сила, която прави хората и държавите такива, каквито са тези, които описахме?

- Кълна се в Зевс, нямам такова намерение, рече той.
- Значи накрая съновидението ни се изпълни. Нали веднага щом започнахме да основаваме нашата държава, всички тези неща ни минаха през ума, /с/ може би под давлением на някой бог, някакси като че ли се натъкнахме за момент на началото и някакъв образец на справедливостта.
- Точно така.
- Това, Глауконе, значи все пак беше един вид образ на справедливостта. Поради което и ни беше полезно. Имам предвид когато казахме, че в природата на обуваря е да изработва по хубав начин обувки и да не върши нищо друго, също и в природата на строителя е да строи, и дадохме и други подобни примери.
- Изглежда, така беше.
- Тогава, както изглежда, справедливостта е наистина нещо такова, а не нещо, което се отнася до външните човешки действия. /d/ Тя по-скоро е вътрешно отношение, истинско отношение към себе си и своето, проявяващо се тогава, когато човек не допуска началата, от които е съставена душата, да вършат чужда работа и да се пилеят, като се намесват в работите на другите начала, ами действително хубаво е подредил своите неща, управлява себе си, като бди да живее в ред, става приятел на себе си и съгласува своите три душевни начала тъй, сякаш те са три естествени тона в едно съзвучие – най-горен, най-долен и среден (и ако има някакви междинни). /e/ И като свърже тези неща и стане във всяко отношение от множествен единен, а освен това разумен и уравновесен, вече действа, въоръжен с всички тези качества, независимо дали извършва нещо, свързано с придобиване на пари, свързано с грижата за тялото, за обществото или пък нещо, отнасящо се до лични взаимоотношения. И във всички тези начинания той смята за справедливо и красиво и го назовава такова само онова действие, което съхранява неговата вътрешна нагласа и работи за нейното утвърждаване, /444a/ като нарича едонствено мъдрост знанието, което направлява това действие. А що се отнася до несправедливото действие и невежеството, несправедливо действие е това, което при всички положения би разрушило вътрешната му нагласа, а невежество мнението, което ръководи едно такова действие.
- При всички положения говориш вярно, Сократе, отвърна той.

Справедливият град-държава и справедливият човек. Пет типа душевни и държавни строя

- Така да бъде, рекох аз. - Ако кажем, че сме открили справедливия човек, справедливата държава и самата справедливост, която е в тях, струва ми се, няма да изглежда, че се заблуждаваме.
- Кълна се в Зевс, няма, отвърна той.
- Тогава да го кажем ли?

- Да го кажем.

- Така да бъде, рекох аз. След това, струва ми се, трябва да бъде разгледана несправедливостта.

- Очевидно.

/b/ - Няма ли тя да бъде един вид вътрешна война между трите начала на душата, пилеене по много работи, набъркване в чуждата работа и най-сетне, въстание на една начало на душата срещу цялата душа, целящо това начало да управлява цялото – което всъщност никак не му подхожда, понеже по природа то е такава, че му подхожда да робува на действително управляващото начало? Такива неща, а също и безредие и блуждаене на душевните начала, смятам, ще кажем, че представляват несправедливостта, необуздаността, страхливостта, невежеството и изобщо всяка злина.

/c/ - Да, те са това, рече той.

- Дали тогава, след като ни се изясни какво представляват несправедливостта и справедливостта, вече е достатъчно ясно и какво означава да вършиш несправедливи неща и да си несправедлив и, разбира се, да бъдеш справедлив?

- Как иначе!

- Излиза, че няма никаква разлика между тези неща и здравословните и болестотворните работи, рекох аз. Каквото са те за тялото, това са справедливостта и несправедливостта за душата.

- В какъв смисъл?, попита той.

- Здравословните неща те правят здрав, а болестотворните болен.

- Да.

- А дали това да вършиш справедливи неща поражда у теб справедливост, **/d/** а това да вършиш несправедливи неща – несправедливост?

- Така трябва да е.

- Но да се поражда здраве, означава частите на тялото да се докарват в такова естествено състояние, че да се управляват едни други и да си бъдат взаимно подвластни, докато болестта означава, че те са в неестествено състояние, при което една част управлява друга или е подвластна на друга.

- Така е.

- В такъв случай, не излиза ли, рекох аз, че справедливостта прави тъй, че в душата да се установи такъв естествен ред, при който началата на душата да се управляват едни други и да са си взаимно подвластни, докато несправедливостта прави обратното – кара една начало да управлява друго или да е подвластно на друго?

- Без съмнение, отвърна той.

- Следователно, добродетелта, както изглежда, е някакъв вид здраве, красота и **/e/** добро общо състояние на душата, докато злината е душевна болест, срам и слабост.

- Такива са.

- А дали тогава хубавите начинания спомагат за придобиването на добродетел, а грозните – за придобиването на злина?

- Така трябва да е.

- Както изглежда, остана ни още да разгледаме отново въпроса, **/445a/** дали е полезно да вършиш справедливи неща, да имаш хубави начинания и изобщо да си справедлив, независимо дали остава скрито или не, че си такъв, или, напротив, е полезно да вършиш несправедливости и да бъдеш несправедлив – стига само да не си заплащаш и да не ставаш по-добър поради някакво наказание.

- Но, Сократе, отвърна той, това изследване вече ми се вижда смешно. Ако щом като природата на тялото ни бъде повредена, ние казваме, че вече няма живот, пък дори и да сме обградени от всякакви храни и напитки и да имаме всякакво богатство и всякаква власт, **/b/** как бихме могли да кажем, че има живот за нас, щом като бъде разбъркана и повредена природата на онова, което ни прави живи, макар и на човек да му е позволено да върши всичко, каквото пожелае – всичко, без това, което кара злината и несправедливостта да се махнат от нас и да придобием справедливост и добродетел! Стига, разбира се, тези две неща, справедливостта и несправедливостта, да се покажат такива, каквито ние ги описахме.

- Да, рекох аз, смешно е. Обаче все пак, понеже сме стигнали дотук, не бива да се уморяваме в опитите си да видим, че тези неща наистина са такива.

- Най-малко от всичко, кълна се в Зевс, трябва да се уморяваме, рече той.

/c/ - Хайде сега, рекох аз, виж какви видове има злината. Според мен тази гледка си заслужава.

- Следвам те, рече той. - Само говори.

- Понеже сме стигнали дотук в нашето размишление, рекох аз, вижда ми се като от наблюдателница, че видът на добродетелта е един, докато този на злината е безкраен. И все пак между всички има четири вида, които си заслужава да си припомним.

- Какво имаш предвид?, рече той.

- Колкото са, рекох аз, формите на обществени устройства, толкова, боя се, са и формите на душата.

/d/ - Колко са?

- Пет са, рекох аз, на обществените устройства, пет са и на душата.

- Кажы кои са, каза той.

- Казвам, рекох аз, че една е тази, която вече разгледахме. Тя се отнася до общественото устройство и се нарича по два начина. Ако сред управляващите се яви един човек с изключителни качества, тя се назовава царска власт; ако са повече – аристокрация.

- Наистина, рече той.

- Този вид според мен е всъщност един, рекох аз. Защото дали управлява един или повече, **/e/** ако този човек си служи с възпитанието и

образованието, което представихме, той не би променил никой от законите на държавата, за които си заслужава да се говори.
- И не е логично да го прави, рече той.